

Hur ska framtidens förmögensstatistik se ut?

DANIEL WALDENSTRÖM

INLÄGG Forskningen behöver förmögensuppgifter av flera anledningar. Dels för att beräkna förmögenheternas fördelning, deras sammansättning och även mobiliteten över tid eftersom detta är en viktig (dynamisk) fördelningsaspekt. Dels som bakgrundsvariabler i studier av t ex arbetsmarknadens funktionssätt (individdata) eller sambandet mellan fördelning och ekonomisk utveckling (makrodata).

Daniel Waldenström är fil dr i nationalekonomi och verksam vid Institutet för Näringslivsforskning. Hans forskning berör huvudsakligen frågor om inkomst- och förmögensfördelning. daniel.waldenstrom@ifn.se

Enligt regeringens budgetproposition (Regeringens proposition 2007/08:26, s 38) avskaffas förmögenhetsskatten och från 2009 även kontrolluppgiftsskyldigheten, dvs alla myndigheters och institutioners plikt att till staten rapportera detaljer om medborgarnas privata tillgångar och skulder. Att kontrolluppgifterna försvinner får

märkbara konsekvenser för forskningen om inkomst- och förmögensskillnader. Som påpekats av SCB i ett remissvar till Finansdepartementet (SCB 2007) och en grupp professorer i *Dagens Industri* (Holmlund m fl 2007; Holmlund 2007) innebär reformen att SCB inte längre kan upprätthålla sin individbaserade förmögensstatistik, *Förmögensregistret*, som funnits sedan 1999.

I sitt remissvar ser SCB endast tre alternativ till kontrolluppgifter: hushållsenkäter, manuell datainsamling från finansinstitut och myndigheter samt nedläggning av statistiken. Av dessa tre är hushållsenkäter att betrakta som det mest realistiska alternativet, inte minst på grund av att detta är den vanligaste datakällan i andra länders förmögensstatistik (Sierminska m fl 2006; Davies m fl 2006).¹ Ett fjärde alternativ, som SCB inte nämner, är bouppteckningar. Detta är en klassisk förmögenshetskälla som flera länder, däribland Storbritannien, USA och Frankrike, använder sedan lång tid.²

Jag vill tacka Henrik Jordahl och Jesper Roine för värdefulla synpunkter.

¹ Det finns dessutom långtgående planer på en ny europeisk förmögensstatistik, koordinerad av Europeiska centralbanken (ECB), som ska baseras på hushållsenkäter (Ehrmann m fl 2007).

² Även i Sverige har det gjorts förmögensstatistik på bouppteckningsmaterial (Ohlsson m fl 2006).

I denna artikel diskuterar jag några av de viktigaste för- och nackdelarna med en förmögenhetsstatistik baserad på antingen kontrolluppgifter, bouppteckningar eller hushållsenkäter utifrån följande problemområden: a) möjlighet att koppla data till andra databaser; b) täckning av olika tillgångstyper; c) incitament att underrapportera; d) beräkning av förmögenhetsfördelningen; samt e) möjlighet till historiska jämförelser.

Förmögenheter som registerdata

En av Förmögenhetsregistrets största fördelar jämfört med andra förmögenhetsdatakällor är, som påpekats av Holmlund m fl (2007) och Holmlund (2007), att det är en individbaserad registerdatabas. Dess uppgifter om svenskarnas tillgångar och skulder kan därmed användas inom en stor del av dagens nationalekonomiska forskning där huvudfokus inte nödvändigtvis ligger på förmögenhetsaspekterna. Bouppteckningar är i detta avseende betydligt mindre användbara eftersom de endast beskriver de avlidnas förmögenheter och därigenom först i efterhand skulle kunna länkas samman med andra registerdatabaser. Hushållsenkäternas ofta alltför små urvalspopulationer motsvarar inte heller en heltäckande registerdatabas. Samtidigt kan enkäter utformas så att de täcker in ett stort antal bakgrundsvariabler som, likt dagens registerdata, möjliggör studier av vitt skilda frågeställningar.

Flest tillgångsslag i bouppteckningar

Att definiera (och mäta) personliga förmögenheter tillhör förmögenhetsforskningens stora metodproblem. Vilka tillgångar ska ingå (aktier, hus, jordbruk, utlandskapital, varaktiga konsumtions-

varor, (framtida) pensionstillgångar) och hur ska dessa värderas (taxerings- eller marknadsvärden, och om det senare vilka priser ska användas)? Varken teori eller empiri erbjuder några entydiga svar på dessa frågor och därför är det ofta frågeställningens karaktär och tillgången på data som i praktiken styr vad som studeras.

För att klargöra skillnaderna mellan vilka tillgångar som täcks in av de olika förmögenhetskällorna ges i tabell 1 en översikt. Tabellen visar att bouppteckningar täcker in flest slag av tillgångar medan kontrolluppgifter täcker in minst. Alla datakällor täcker in de flesta reala (t ex hus, skog och jordbruk) och finansiella tillgångar (t ex aktier, fonder och banktillgodohavanden).

Varaktiga konsumtionsvaror som t ex bilar, båtar, möbler, smycken, konst och antikviteter ingår i bouppteckningar och i viss mån även i hushållsenkäter, men aldrig i kontrolluppgifterna. Varaktiga konsumtionsvaror kan ha en stor inverkan på förmögenhetsfördelningen eftersom de är relativt värdefulla i förhållande till övriga finansiella och reala nettoförmögenheter, särskilt för individer i de lägre decilerna i förmögenhetsfördelningen (Jansson och Johansson 1988; Bager-Sjögren och Klevmarken 1998).

Onoterade bolag ingår alltid i bouppteckningar även om de är svåra att värdera. Eventuellt förekommer de i hushållsenkäter i den mån respondenten vill redovisa detta, medan de som regel aldrig ingår i kontrolluppgifterna.³

Utlandskapital är en post som inte heller förekommer i kontrolluppgifter, vilket möjligen beror på att det är ämnat att vara just osynligt för den svenska staten. Hushållsenkäter skulle i princip kunna innehålla utlandskapital, men

³ Vad SCB däremot gör är att lägga till skillnaden mellan en individs tillgångar i kontrolluppgifter och självdeklaration och hänföra en del av denna restpost till onoterade bolag, vilket dock är högst osäkert.

Tabell 1
Täckning av olika
tillgångsslag i olika
förmögenhetsdata-
källor

	Bouppteckningar	Kontrolluppgifter	Hushållsenkäter
Reala tillgångar	x	x	x
Finansiella tillgångar	x	x	x
Konsumtionskapital	x		x
Onoterade bolag	x		(x)
Utlandskapital	x		(x)

Anm: x = ingår alltid, (x) = skulle i princip kunna ingå, men då krävs att tillgången efterfrågas samt att respondenten vill besvara sådana frågor.

Källa: Skatteverket (2004, kap 9), SCB (2006), Kennickell (2006) samt Bager-Sjögren och Klevmarken (1998).

detta kräver att de efterfrågas samt att respondenten vill besvara sådana frågor. Bouppteckningar däremot ska enligt reglerna innehålla alla tillgångar i utlandet. I avsaknad av systematisk evidens om så verkligen är fallet kan man vända sig till anekdotisk dito. Dödsboet efter finansmannen Jan Stenbeck omfattade närmare 400 sidor med tillgångar över hela världen. Förutom att utlandskapital ingick redovisades även flera för omvärlden okända onoterade bolag, vilket stödjer beskrivningen ovan om de onoterade bolagen.⁴

Olika incitament att dölja kapital

Incitamenten att underrapportera en tillgångs sanna värde skiljer sig åt mellan de olika förmögenhetskällorna. Även om alla finansiella och reala tillgångar ska redovisas i alla källor är det inte säkert att dessa tillgångar alltid tas upp till det *fulla värdet*.

En fördel med bouppteckningar är att incitamenten att minimera de rapporterade tillgångarnas storlek är mycket små. Dels beror detta i dag på avsaknaden av en arvsskatt. Men lika viktigt

är att arvingarna ofta har ett naturligt intresse att få en rättvis fördelning, och därmed rättvis beskrivning, av den avlidnes tillgångar.

I enkätundersökningar finns inga incitament att svara ärligt eller vara noggrann med att få med alla uppgifter. I fallet kontrolluppgifter är bilden mer komplicerad. Kontrolluppgifter utgörs huvudsakligen av registerdata som rapporteras in av myndigheter och finansinstitut direkt till staten och påverkas därför inte av den enskildes eventuella försök att minska sin deklarerade förmögenhet.⁵ Men som exempelvis de onoterade bolagen eller utlandskapet visar har förmögenhetsskatten ändå skapat starka incitament att undanhålla tillgångar från beskattning. Utan förmögenhetsskatt borde därför kontrolluppgifterna rimligen bli mer tillförlitliga, fast inte heller det är säkert. För även om de skattskyldiga skulle bli ärligare med vissa undandömda tillgångar upphävs den effekten om de samtidigt tror att förmögenhetsskatten återinförs efter t ex ett regeringsskifte. En annan, kanske mer oväntad incitamentseffekt av

⁴ Se t ex en tidningsrubrik om Stenbecks bouppteckning: "Flera okända bolag i boet" (*Veckans Affärer* 2006).

⁵ Uppgifter om t ex aktieinnehav hämtas från Värdepapperscentralen och inte från deklARATIONENS skattepliktiga förmögenhet, som i många fall är betydligt mindre. Före 1999 byggde dock den officiella förmögenhetsstatistiken uteslutande på självdeklARATIONER och skattepliktiga förmögenhet, ibland grovt uppräknad till marknadsvärde.

att förmögenhetsskatten försvinner är att kvaliteten på vissa kontrolluppgifter kan komma att försämrats. Anledningen är att varken uppgiftslämnande individer eller berörda myndigheter kommer att ha starka ekonomiska incitament att säkerställa uppgifternas korrekthet eftersom påföljderna av utebliven eller felaktig rapportering blir mildare än om detta var kopplat till skatteundrandragande.

Fördelningens beräkning problematisk

Att beräkna förmögenhetsfördelningen är mer eller mindre problematiskt i alla förmögenhetskällor. Bouppteckningsmaterialets stora fördel ligger i dess breda täckning och tillförlitlighet, vilket ger en bättre och mer nyanserad fördelningsstatistik där också olika förmögenhetskoncept kan användas. Dess stora problem är att det beskriver fördelningen bland de avlidna, medan samhället och forskningen oftast vill ha kännedom om fördelningen bland de levande. Detta kan dock justeras med s k mortalitetsmultiplikatorer, där man genom att ta hänsyn till varierande dödlighet bland olika samhällsgrupper utifrån bl a ålder, kön, social och ekonomisk status kan återskapa en bild av fördelningen för de levande. I en nyligen genomförd kvalitetsgranskning av det brittiska skatteverket (HMRC 2007) konstaterades att mortalitetsmultiplikatorerna fungerade förhållandevis väl jämfört med vissa andra alternativa metoder och datakällor.⁶ En annan aspekt av bouppteckningarna är att de alltid ger en individbaserad fördelning (av naturliga skäl) medan man ibland vill kunna studera fördelningen på hushållsnivå.

Både kontrolluppgifter och hushållsenkäter beskriver den levande be-

folkningen. Förmögenhetsregistret är individbaserat men det finns en möjlighet att beräkna fördelningen för kosthushåll (hushåll inklusive hemmaboende barn över 18 år) genom att kombinera registrets förmögenhetsuppgifter med SCBs hushållsbaserade urvalsundersökning HEK, där i dag ca 17 000 hushåll ingår. För att förbättra täckningen av de allra rikaste hushållen görs ett tilläggsurval på drygt 1 000 hushåll. Problemet med denna hushållsbaserade förmögenhetsfördelning är dock att HEK är skapad för att kartlägga hushållens inkomster, inte deras förmögenheter. Tilläggsurvalet av de rikaste baseras inte på förmögenhetsuppgifter, eftersom dessa inte använts i skapandet av HEKs hushållspopulation, utan på realiserade kapitalvinster. Men huruvida hushållen med de största realiserade kapitalvinsterna också har de allra största förmögenheterna (enligt Förmögenhetsregistret) är naturligtvis inte säkert.

Nackdelen med dessa källors fördelningsstatistik ligger, som redan diskuterats, i deras bristfälliga täckning av vissa tillgångslag och av stora förmögenheter. Hur allvarlig denna brist är beror förstås delvis på vilka frågor man ställer. Men som exemplet varaktiga konsumtionsvaror visar ovan kan effekten av att förbise en hel tillgångskategori på den uppmätta fördelningen vara stor. Johansson och Klevmarken (2007) visar att de mycket rika (enligt Förmögenhetsregistret) tenderade att undvika att överhuvudtaget svara på frågor i HUS-projektets enkäter om sina tillgångar, av vilka förstås stora onoterade bolag och utlandskapital bara är en del. Roine och Waldenström (2007) studerar utlandskapitalets betydelse och noterar att Sverige sedan 1980-talets början haft en

⁶ HMRC jämför bl a med en "kapitalinkomstmultiplikator" där kapitalinkomstdata från inkomstdeklarationer multipliceras med olika konstanter utifrån antaganden om årlig avkastning på förmögenhet.

unik kombination av en mycket kraftig värdestegring på finansmarknaden, en internationellt sett hög beskattning av förmögenhet, arv och kapitalinkomster, samt, särskilt efter valutaavregleringen 1989, närmast fria kapitalflöden. Mängden utlandskapital uppskattas utifrån Riksbankens och SCBs officiella serier över oförklarad utflöde av hushållskapital och dessa belopp adderas till den observerade nettoförmögenheten i SCBs förmögenhetsstatistik. Resultatet är en markant ökning av den svenska förmögenhetskoncentrationen som inleddes under 1980-talet och accelererade efter liberaliseringen 1989. År 2005 var t ex den rikaste procentens andel av totalförmögenheten ca 20 procent i SCBs statistik men över 30 procent när utlandskapitalet inkluderas. Dessa mätfel i den kontrolluppgiftsbaserade statistiken växer i förmögenheternas storlek och kan dessutom bli ännu större i framtiden om de rika hushållens utlandsplaceringar ökar i takt med globaliseringen.

Historiska data bäst i bouppteckningar

För att kunna uttala sig om relationerna mellan ekonomisk utveckling och förmögenhetsfördelningen krävs tids-serier, helst långa sådana. Bouppteckningar är i detta avseende fördelaktiga eftersom rikstäckande kvarlåtenskapsdata på individnivå finns bevarade sedan hundratals år. Dessa data innehåller detaljerad information om förmögenheternas sammansättning i bl a reala och finansiella tillgångar, något som är av stor betydelse för att förstå effekter av t ex strukturella förändringar.⁷

Till skillnad från bouppteckningar saknar kontrolluppgifterna tillgänglig historisk statistik. Visserligen finns historiska förmögenhetsskattedata för en-

staka år under större delen av 1900-talet (Roine och Waldenström 2007) men de är problematiska eftersom de endast förekommer i aggregerad form och utan uppdelning på olika tillgångsslag. Rent principiellt är dessutom jämförbarheten svag då den historiska statistiken bygger på självdeklarationer och taxeringsvärden medan dagens Förmögenhetsregister baseras på kontrolluppgifter och marknadsvärden.

Hushållsenkäter, slutligen, är tveklöst den datakälla som har svagast förankring i svensk historisk statistik. HUS-projektet inleddes i början av 1980-talet, men har i dag lagts ned.

Slutord

Kontrolluppgifter utgör i dag grunden för den officiella förmögenhetsstatistiken och jämfört med tidigare deklara-tionsbaserad statistik är detta en betydande kvalitetshöjning. Förmögenhetsregistrets kanske största fördel jämfört med alternativet är att det är en individbaserad registerdatabas vilket möjliggör ett brett användningsområde inom forskningen. Men som visats i denna artikel har kontrolluppgifterna samtidigt stora brister i sin beskrivning av privata förmögenheter, i form av bristande täckning av viktiga tillgångsslag som bl a leder till systematiska underskattningar av stora förmögenheter.

När nu kontrolluppgifterna försvinner, för gott eller tillfälligt, finns alltså anledning att börja se sig om efter nya grunder för den svenska förmögenhetsstatistiken. En uppenbar sådan är hushållsenkäter, den internationellt sett vanligaste datakällan men samtidigt en källa med stora brister i sin beskrivning av toppen av fördelningen. Ett annat alternativ är bouppteckningar, som

⁷ Ett exempel på forskning som använder historiska bouppteckningsdata är Piketty m fl (2006) som kartlägger och förklarar den franska förmögenhetsfördelningens utveckling från Napoleons tid till våra dagar. Andra har studerat intergenerationell mobilitet med hjälp av bouppteckningar (t ex Menchik 1978 och Wahl 2002).

uppförts för alla avlidna svenskar sedan lång tid och därmed erbjuder en ytterst rik tillgång till data. Bouppteckningarnas förmögenhetsuppgifter är dessutom mer heltäckande och tillförlitliga än kontrolluppgifternas, om än endast avseende avlidna individer.

Oavsett vilken, eller vilka, av dessa datakällor som i slutändan används uppstår en rad praktiska frågor vad gäller insamling och redovisning av data. Men givet de övervägande goda erfarenheterna från flera andra länder, som USA, Storbritannien och Frankrike, av att arbeta med bl a bouppteckningsmaterial måste utsikterna bedömas som goda att även vi i Sverige ska kunna hantera de praktiska detaljerna.

REFERENSER

- Bager-Sjögren, L och N A Klevmarken (1998), "Inequality and Mobility of Wealth in Sweden 1983/84-1992/93", *Review of Income and Wealth*, vol 44, s 473-495.
- Davies, J B, S Sandström, A Shorrocks och E N Wolff (2006), "The World Distribution of Household Wealth", manuskript, WIDER, Helsingfors.
- Ehrmann, M, S Sánchez Muñoz, P Vermeulen och C Willeke (2007), "Plans for a Euro Area Survey on Household Finance and Consumption", uppsats presenterad vid konferens anordnad av Luxembourg Wealth Study, Rom, 5-7 juli 2007.
- Holmlund, B (2007), "Slopa inte kontrolluppgifterna", *Dagens Industri*, 6 oktober 2007.
- Holmlund, B, H Ohlsson, P Fredriksson, R Erikson och M Palme (2007), "Forskningen behöver kontrolluppgifterna", *Dagens Industri*, 15 september 2007.
- Johansson, K och S Johansson (1988), *Förmögenhetsfördelningen 1975-1987*, SCB, Stockholm.
- Johansson, F och N A Klevmarken (2007), "Comparing Register and Survey Wealth Data", manuskript, Nationalekonomiska institutionen, Uppsala universitet.
- HMRC (2007), "Quality Review of Personal Wealth National Statistics", HM Revenue & Customs, http://www.hmrc.gov.uk/stats/personal_wealth/qual-personal-wealth.pdf (2007-09-12).
- Kennickell, A B (2006), "Currents and Undercurrents: Changes in the Distribution of Wealth, 1989-2004", manuskript, Federal Reserve Board, Washington, DC.
- Menchik, P L (1978), "Inter-generational Transmission of Inequality: An Empirical Study of Wealth Mobility", *Economica*, vol 46, s 349-362.
- Ohlsson, H, J Roine och D Waldenström (2006), "Long-run Changes in the Concentration of Wealth: An Overview of Recent Findings", Working Paper 103, WIDER, Helsingfors.
- Piketty, T, G Postel-Vinay och J-L Rosenthal (2006), "Wealth Concentration in a Developing Economy: Paris and France, 1807-1994", *American Economic Review*, vol 96, s 236-256.
- Regeringens proposition (2007/08:26), *Slopad förmögenhetsskatt m.m.*
- Roine, J och D Waldenström (2007), "Wealth Concentration over the Path of Development: Sweden, 1873-2005", Working Paper 722, Institutet för Näringslivsforskning, Stockholm.
- SCB (2006), *Förmögenhetsstatistik 2004. Sammansättning och fördelning*, SCB, Örebro.
- SCB (2007), "Yttrande om Finansdepartementets promemoria om slopad förmögenhetsskatt m.m.", Statistiska Centralbyrån, Stockholm.
- Sierminska, E, A Brandolini och T M Smeeding (2006), "The Luxembourg Wealth Study - A Cross-Country Database for Household Wealth Research", *Journal of Economic Inequality*, vol 4, s 375-383.
- Skatteverket (2004), *Handledning för bouppteckningsärenden m.m.*, Skatteverket, Solna.
- Veckans Affärer* (2006), "Flera okända bolag i boet", nr 6, 6 februari 2006.
- Wahl, J B (2002), "From Riches to Riches: Intergenerational Transfers and the Evidence from Estate Tax Returns", *Social Science Quarterly*, vol 84, s 278-296.